

להכניס באותה עבודה, וכמו שהיתה עבודת ישראל נעשית בראשיתה בשעה שקבלו התורה בהר סיני. והקב"ה אומר: 'אני ה' לא שנית' רק אנחנו נשתנינו כי רחקנו ממנו וכיצד לא נבוש. והרי קול ה' רועם 'אנכי' ולא יהיה לך' כאז כן עתה ואזנינו אטומות משמוע. ואתה מדה של בושה ניתנה לישראל מתנה בעמדם בהר סיני כמו שנאמר ובעבור תהיה יראתו על פניכם – זו הבושה – לבלתי תחטאו, ואפילו נתעממה מדה זו ברוב העתים ובטרדות הזמנים, נשארה המדה חקוקה וטמונה בלבות ישראל, שכל מתנה הניתנת מן השמים אין חוזרים ונוטלים אותה. וקדושי ישראל מתאמצים לחזור ולזכות בה כבתחלה ולגלותה מתוך קרבם כאדם המפנה צרורות עפר עד שמגיע אל חפציו שמפולת נפלה עליהם. והיא היא קדושתם של ישראל שזוכים לחזור למעמדם הראשון.

ויולך אור ולא חשך

כתוב בספר 'בית יעקב' והרי מקצת מדבריו: וידבר ה' אל משה לאמר. דבר אל בני ישראל וגו' קדשים תהיו כי קדוש אני ה' אלקיכם. ענין קדושה היינו שתהא כל פעולתך בדרך אמת, שיהיה לך יתרון דעת בכל פעולתך. שזה שעושה בחושך כמו שנאמר והיה במחשך מעשיהם זה אין לו נחת רוח במעשיו וכל פעולותיו בדרך אגב וטפל ואינם מעומק; וכמו שבעולם הזה מבינים שיש חילוק בין חיים של מבקשי ה' לחיים של אותן שעורקים מלפני אדונם שאצלם הוא דבר של מה בכך, שאין בשבילם שום הבדל אם יהיה כך או להיפוך, כי הכל קטן ואגב וטפל, כהבדל מהעוסק בעולם הזה בדינין למי שהוא עוסק בחרסין. ואצל מבקשי ה' נמצא גם כן חילוק בין קדושת עולם הזה לקדושת עולם הבא שנחשבים לחיי שעה.

אבל קדושה היא שתהיה לך נחת רוח ורצון בכל פעולותיך כמו שאמרו בגמרא (שבת קיד.): איזהו תלמיד חכם שמחזירין לו האבידה בטביעות העין – זה המקפיד על חלוקו להופכו. היינו שיש לו כוונה מיוחדת בכל פעולותיו וממילא כל מעשיו הם מוכרחים ואינם טפלים ומותרות, שהם אינם באקראי כלל אלא שיש לו חשבון בכל פעולותיו וכו'.

*

והר"צ הכהן כתב: איזהו שנקרא קדוש? זה שמן השמים משמרים על קדושתו יותר ממה שיד אדם מגעת כדי לשמור. ומביא ראיה מן הכתובים ומדברי חז"ל במה שאמרה האשה השונמית על אלישע: 'איש קדוש הוא' שמעולם לא בא לידי טומאה אפילו כשבא מן הדרך וזה כנגד הטבע אלא שמן השמים משמרים עליו. עד כאן מספר הפרשיות.

דף כא

'כי אמינא אנא היכא דמקיימי מצוה אבל הכא חליצה במקום ייבום לאו מצוה היא' – שהחליצה מצוה אחרת היא ובמקום יבום אינה נחשבת, שאינה מצוה מן המוכרח שתתבטל בשבילה מצות יבום (עפ"י מאירי; תשב"ץ ח"א ק).

'ואזן וחקר תקן משלים הרבה. ואמר עולא אמר רבי אלעזר: קודם שבא שלמה היתה תורה דומה לכפיפה שאין לה אזנים עד שבא שלמה ועשה לה אזנים'. פירוש, שלמה היה נותן טעם לכל דבר שבתורה, ונתן הבנה והאזנה לתורה עד שהיו יכולים לאחוז בה, וזהו 'תקון האזנים' לכלל התורה. וכשם שהכפיפה שאין לה אזנים היא משא כבד על נושאה, כך התורה עול על האדם, ושלמה בתקנותיו היקל על האדם לשאתה (עפ"י חדושי אגדות מהר"ל).

וזה ענין 'שלשת אלפים משל' (מלכים-א ד) שדיבר שלמה, שענין המשל לקרב הדבר להשגתו של האדם. וכן עשה לכל המצוות, שיהיו ניתנות לתפיסת האדם (עפ"י אור גדליהו פרשת פרה ב. וכן הובא בספר אור המאיר (דרוש לשבועות) בשם הרב דק"ק הראדני).

'מהכא ושמרתם את משמרתני - עשו משמרת למשמרתני. אל אביי לרב יוסף: הא דאורייתא היא? - דאורייתא, ופירשו רבנן. כל התורה נמי פירשו רבנן? אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא'. יש סוברים שעיקר הלימוד ממקרא זה לעשות משמרת הריהו אסמכתא, שאילמלי דרשה גמורה היתה, היו הגזרות כולן מן התורה (עפ"י שו"ת הריב"ש רצד. וע' בהקדמת קרית ספר למבי"ט ה), אבל דעת הרמב"ם (בהקדמה לפירוש המשנה ובריש אבות) והרמב"ן בפירוש התורה (דברים ד, ב) שמצוה מן התורה לעשות משמרת לתורה על ידי גזרות ותקנות, ומה שאמרו 'אסמכתא בעלמא' הכוונה על האיסור הפרטי שגזרו עליו חכמים, אבל עצם הציווי לגזור גזרות - מן התורה הוא.
ואף לדעת הרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות (א) שהחזיר לשמוע בקול החכמים בגזרותיהם אינו מדאורייתא, אבל עיקר עשיית הגזרה מצוה דאורייתא כנ"ל.

'מה הם שניות? אם אמו...' זו לשון המאירי: 'ותמה על עצמך, אם אמה של אשתו, שזו היא אם חמותו - מן התורה, ואם אמו מדברי סופרים?!' -
אלא ירדה תורה לסוף דעתן של בריות, ומה שהוא מצוי לחטוא הפליגה באיסורו. ואמו, מכל מקום הוצרכה תורה להחמיר בה, מתוך שהוא מצוי בקטנותו להיות עמה בקירוב בשר והרי מבין תשע נתחייבה היא בהערתו'.

(ע"ב) 'לא אסרו כלת בתו אלא משום כלת בנו... כגון כלתה דבי בר ציתאי. רב פפא אמר כגון כלתה דבי רב פפא בר אבא. רב אשי אמר: כגון כלתה דבי מרי בר איסק'. יש להתפלא על שהוצרכו להביא שלש דוגמאות למשפחה שיש בה כלות מן הבן ומן הבת (ערש"י) והלא הדבר מצוי לרוב שנכדים מן הבן ומן הבת נישאים בחיי זקנם?
נראה ודאי שדוגמאות אלו באו ללמד על טעם האיסור וענינו. וכך נראה מדברי השאלות שהיה ידוע להם באותן משפחות שכלות הבנים וכלות הבנות נקראו על שם אבי המשפחה, כגון 'כלות בר ציתאי', וכן 'כלות רב פפא בר אבא'. וזהו נתינת טעם לאיסור כלות הבנים מפני שרגילים לעתים לקרוא לכלת הבנים על שם האבא, כלת ראובן וכו' ויבואו להחליפן עם כלותיו ממש (עפ"י גליוני הש"ס לר"י ענגיל).
ויש מי שפירש שבמשפחות אלו היו דרים יחד משפחות הבנים עם משפחות הבנות, שלא כנוהג המקובל בימיהם [כמוכח מכמה מקומות בדברי חז"ל] שהאשה היתה הולכת אחר בעלה למקום מגוריו או מגורי הוריו. ומשום מקרים כגון אלו גזרו גם על כלות הבנות. הגם שעיקר הגזרה היתה על כלות הבנים שהם המצויים בבית אבי המשפחה כאמור.
ומצאנו דעות בין הפוסקים (ריא"ז, וע' ריטב"א וב"ח) שלא גזרו על כלת הבת אלא במשפחה שיש בה גם

כלת הבן מפני שבגמרא לא הזכירו אלא משפחות כאלו. אך דעת רוב-ככל הפוסקים שאין לחלק בכך, דלא פלוג רבנן בתקנותיהם (עיונים בדברי חז"ל ובלשונם עמ' קכ [נראה מלשון הריטב"א שהאיסור היה רק בבית שהיו שם כלת הבן וכלת הבת. וע' בערך ערך 'כלת']. ויש להעיר מרש"י להלן עת: ד"ה מן הנולדים).

'אמרי במערבא: כל שבנקבה ערוה, בזכר גזרו על אשתו משום שניה'. התוס' נקטו שנתנית טעם הוא זה; מפני שבנקבה היא ערוה, לכך גזרו מחמתה אף את אשת הזכר שבאותה קורבה, שמתחלפות הן זו בזו. ולפי זה יש לאסור כלת בתו מפני אותה גזרה [ואין צריך לטעם ששנו לעיל אטו כלת בנו] שהרי בת בתו ערוה ואם כן אשת בן בתו דהיינו כלת בתו הריהי כמוה. וכתבו התוס' שגזרה זו מאוחרת, ותנא דברייא דלעיל שנתן טעם אחר לאסור כלת בתו, לא נקט טעם זה. וזהו גם הטעם שלא מנה התנא ברשימת השניות אשת אחי האם מן האם [הגם שפשוטו בגמרא לאסור] אלא אשת אחי האם מן האב או אחי האב מן האם – כי הגזרה שכל שבנקבה ערוה בזכר אשתו אסורה, עדיין לא נגזרה (רשב"א וריטב"א).

ואולם הרמב"ן כתב שאין כאן נתינת טעם אלא סימן, אבל לא אסרו אלא זו מפני זו משם אחד, כגון אם אמו משום אמו וכד', וכן אסרו אשת אחי האם מן האם משום מן האב [וכן אשת חמיו הקשו לגזור עליה משום חמותו], אבל כלת בתו אין שייך לגזור עליה משום בת בתו אלא משום כלת בנו. [וצריך לומר לדבריו שלכך לא מנתה הברייא 'אשת אחי אמו מן האם' כי התנא עצמו לא היה ברור לו הדבר. וכן משמע במאירי]. ולפי האמת אין זה כלל בכל הנשים כמבואר בגמרא, אלא בנשי אחי האם או האב, שכיון שאחות האב או האם אסורות מן התורה לעולם בכל צד, גזרו על נשות הזכרים שבהם גם כן לעולם, ועל זה אמרו 'כל שבנקבה ערוה... (ריטב"א).

'למדנו רבינו, אשת אחי אבי האב ואחות אבי האב מהו... או דלמא הא איתפליג דרתא'. ושונו מאשת אבי אביו שגזורים ואין אומרים איתפליג דרתא – כי כל העריות שנאסרו משום קורבת עצמו או קורבת אשתו, גזרו בהן דור נוסף כיון שהקורבה הולכת למעלה ולמטה הכל נראה כבית אחד, אבל כל איסורי אחוה, כגון אחותו ואחות אשתו ואשת אחיו לא גזרו חכמים למטה מהם או למעלה מהם מפני שהאחות כבית אחר הוא, ולא חששו להחלפת אמותיהן ובנותיהן בהן (עפ"י הרי"ד).

*

אשת חמיו – אסורה או מותרת?

מפורש בסוגינתנו שמותר לו לאדם לישא את אשת חמיו. וכן פסקו הרי"ף ושאר חכמי ספרד, וכן נהגו בכל ספרד (ריטב"א ונמוקי יוסף). אך בירושלמי (הובא בראשונים כאן) אסרו אשת חמיו מפני מראית העין. וכמותו פסקו כמה מן הראשונים (בה"ג, ר"ת, רא"ש ועוד. ואולם בתורא"ש בסוטה מג: צדד עפ"י הסוגיא שם שא"ח משום מראית העין, ודלא כהירושלמי). וכך הורה רבינו תם להלכה ולמעשה. 'ומעשה בפרובינציא, באחד שהיה טבחו טבוח ויינו מזוג לישא אשת חמיו, ואפסדיה רבינו תם לסעודתיה. ואע"ג דשמעתין שרי להו אשת חמיו וחורגו, שמא אחר כך אסרום... (לשון התוס'). ומבואר בריטב"א שאפילו כבר קידשה, צריך להוציאה. ומהר"ח או"ז (בתשובה קפב, ובתשובות חדשות ג) פסק להוציא אשת חמיו לאחר שנישאה ונתעברה ממנו.

להלכה, הובאו בשולחן ערוך (אה"ע טו, כד) שתי הדעות, הדעה המתירה בסתם (שכן היא העיקר לשיטת

המחבר, כפי שכתב בבית יוסף) והדעה האוסרת בשם 'יש מי שאוסר'. ומנהג כל אשכנז לאסור (ע' בשו"ת מהרי"ל פא; ים של שלמה; נודע ביהודה ושואל ומשיב). ובדיעבד, כתב מהרש"ל שצריך לגרש, אבל במקום שנהוג להתיר מאז ומקדם אין לאסור להם ואף אין לגמגם בהם גימגום כלל. ובתשובת צמח צדק (והביאווה שאר פוסקים) כתב שאם כבר נשא את אשת חמיו על פי בעלי הוראה מפורסמים שהתירו לו – לא תצא. וכן אם נשא בשוגג, לא קנסוהו להוציא. וכן אם כבר נתעברה ממנו, לא תצא משום חשש לעז על הבנים.

חידוש גדול חידש הגאון ר' משה פיינשטיין זצ"ל (אגרות משה אה"ע לה לו) שבזמנינו ובמקומותינו שאסור לישא ב' נשים ואין בנמצא שחמיו יהא נשוי בו זמנית לחמותו ולאשה נוספת, אין קיים איסור זה של אשת-חמיו אלא באופן שהיתה נשואה לחמיו בעוד שאשתו (בת חמיו) היתה קטנה, שרק אז נראית היא כאמה לפי שגדלתה, ויש בזה חשש 'מראית העין', מה שאין כן כשחמיו נשאה לאחר שבתו כבר גדלה, וכל שכן לאחר שכבר היתה נשואה, לא שייך בזה 'מראית העין'. והאריך בזה בראיות ובסברות.

(וע"ע שו"ת מהרש"ם ח"ב נ שאם היתה קטנה בשנים מאשתו, אין חשש מראית העין ומותר, וכן מותר לישא את אשת חמיו במקום שאין מכירים אותם. וע' גם עצי אלמוגים טו, כו; שואל ומשיב תנינא ח"ב כט. ויש אומרים דלא פלוג רבנן – ע' בשו"ת ר"ח או"ז (קפב, ובתשובות חדשות ג) שאעפ"י שניכר לכל שאינה חמותו אסור כי חשש 'מראית העין' האמור כאן פירושו שיבואו להתיר חמותו, ולא שיסברו שהיא חמותו. וע"ע בשו"ת רעק"א (תנינא סח) לענין מקום שאין מכירים אותם, שלסוברים שאיסורי מראית העין אסורים אף בחדרי חדרים, גם בזה אסור. וע"ע אבני נזר אה"ע נו).

ומחמת החידוש שבדבר, שלא הוזכר בדברי הפוסקים, וגם כמה מגדולי האחרונים אינם סוברים כן (נודע ביהודה וחתם סופר) – לא רצה הגרמ"פ לסמוך למעשה על הוראה זו אלא בהסכמת הרב השואל שם, או בצירוף סניף אחר, כגון לאחר מיתת אשתו, שיש הסוברים (ע' פסקי ריא"ז; נוב"ק אה"ע כו. ובשו"ת חת"ס (אה"ע ח"א לה) נסתפק בדבר, ורעק"א בתשובה (תנינא סח) החמיר) דבכי האי גוונא אין איסור של אשת-חמיו.

וזה לשונו שם בהמשך אתה התשובה: 'ובעצם יש לסמוך גם למעשה... ואם כן גם אנו בדבר שברור לנו, מדוע לא נסמוך על זה אף להכריע לפעמים איזה דברי גאונים אחרונים. והרבה הרבה דברים עתידיים תלמידים ותיקים לחדש, ומקום הניחו לנו מן השמים.

אך עם כל זאת כתבתי שאיני רוצה לסמוך על עצמי למעשה משום שאולי לא הגעתי לשום מדרגה, וגם אולי לא עיינתי בטוב מצד הטרדה בעוה"ר, וגם אין לי ספרים לעיין בהם. אך אם תסכים אתי, אפשר לסמוך גם למעשה...!'

[פילגש חמיו, יש אוסרים (ע' קרבן נתנאל שהביא להוכיח מרצפה בת איה שהיתה פילגש) ויש מתירים (עפ"י ישועות יעקב אה"ע טו)].

ככתבם וכלשונם'

'ואזן וחקר'... – קודם שבא שלמה היתה תורה רומה לכפיפה שאין לה אזנים, עד שבא שלמה ועשה לה אזנים.' –

'שמעתי שהגאון הצדיק מו"ה זלמן זלה"ה, תלמידו של רבינו התנא האלקי הגאון החסיד מוהרא"ו מווילנא זצלה"ה, שאמר לרבו הנ"ל בעת שלמדו זאת שלולי דמסתפי היה מביא ראייה מקרא דתורה, דכתיב: והאזנת למצותיו והיינו שמצוין אנו שנעשה אזנים למצוות, והיינו כמו שניות לעריות שהוא אוזן לתורה. והגאון הנ"ל קילסה למאוד...'

(יד שאול לרי"ש נאטנזון, בעל שואל ומשיב)

'עשו משמרת למשמרת' –

'... בעצם הגדה אנחנו רואים בכל דור ודור החומרות מתפשטות. בימי משה רבינו ע"ה לא נאסר רק מה שקבל בהדיא בסיני, אמנם הוסיף איזו תקנות לאיזה צורך שראה. וכן אחר כך הנביאים והתנאים וכל דור ודור ודורשיו. והענין, ביותר שיש התפשטות וזהמת הנחש צריך ביותר לגדרים – 'ופורץ גדר ישכנו נחש'. והקב"ה צוה ש"ה לא-תעשה לעורר(?) וזהמת הנחש. ובהתפשטות וזהמת הדור צריך להתפשטות יותר איסורים. ואילו היה כן בזמן התורה היה כתוב כך בתורה, אבל נכלל זה במה שאסרה תורה, כי הכל ענין אחד. ועל כן צויה הי"ת עשו משמרת למשמרת, כלומר הכל לפי הענין, ממילא בכל דור ודור כשראו להוסיף חומרות אז הכל הוא מדאורייתא, כי מאחר שמתפשט וזהמת הנחש, ויוצא יותר מכח אל הפועל, הגה ברא יצר הרע ברא תבלין, כי אז צריכים אנו להתעוררות עליון להמשיך האיסורין מכח אל הפועל, עד לעתיד נתדבק במקור העליון. ודי בזה למשכיל ולמבין' (עפ"י של"ה כה ע"ב 'בית חכמה').

'זהו יסוד כל תקנות וגזירות חכמינו ז"ל. וכן עשתה התורה בעצמה בכמה מקומות, וכגון בנייר שהחמירה תורה בכמה לאוין חלוקים ומיוחדים על חרצנים וזג וענבים, לחייב על כל דבר בפני עצמו, שהוא בגדר סייג לשתיית יין, ללמדך שגדרי הסייג הן הן גופי תורה... ויסוד הדבר אינו רק משום שלא יפגע באיסור עצמו ולא יבוא לידי חטא אלא שעצם ההרחקה מן הרע הוא רצון השי"ת.

והנה מורגל לחשוב כי בדור שהוא רופף בתורה, שיש להסתפק במועט יותר ואין להרבות בסייגים וגדרים אך בחז"ל מצינו להיפך, שהחמירו יותר במקום רופף, וכלשונם ז"ל (ערובין ו.) רב בקעה מצא וגדר בה גדר, וברש"י: עמי הארץ היו ומזולזלין במצוות והחמיר עליהן לעשות סייג להרחיקן מן העבירה כאדם הגודר בקעה פרוצה לשומרה, והרי דככל שהמצב יותר רפוי צריך יותר גדרים וסייגים. ועיקר החיוב בעשיית גדרים הוא לכל אחד לפי מה שהוא, לפי מצבו הרחוני, אך הכלל הוא להתרחק מן החטא ולהתקרב לעבודה, שלזה מחוייב מן הדין לעשות כל טצדקי להגביר החיזוק...' (עפ"י משנת רבי אהרן ח"א עמ' ריח).

ע"ע במשך חכמה (שמות יב, כב) אודות הצרכת ריבוי הסייגים בזמן שישראל בגלות.

דף כב

יסודות וכללים בעניני השניות לעריות – ע' בספר אור שמח הלכות אישות א, ו (ובמשך חכמה קדושים כ, יב).

'מי שיש לו אח מכל מקום זוקק את אשת אחיו ליבום... לאתויי ממזר'. ו'זוקק ליבום' כלומר שאינה נפטרת בלא חליצה, אבל לייבם ודאי אסור כדתנן לעיל (עפ"י תוס' מהר"ם ורבנו פרץ, ריטב"א).

'(ע"ב) 'ובן אין לו – עיין עליו'. כתב בספר פני יהושע (קדושין ד:) שלא דרשו כן בשאר אין שבתורה אלא במקומות שהמקרא מיותר ובא לדרשה, בהם דרשו גם את יתור ה-י'.

ומצינו לראשונים (תוס' ע"ז לט. ד"ה אין; רשב"א ור"ן חולין סו.) שפרשו דרשת הגמרא מ'אין לו סנפיר וקשקשת' – עיין לו. ובטורי אבן (מגילה י) כתב שרק במקום שיש מקום לדרוש 'עיין לו' הרי אילולא דרשה זו נכונה היה לו לכתוב 'אין' ללא יו"ד